

Dr Ryszard Antoni Wójcik (1957–2019)

Informacje o autorce: historyk, kustosz MK, kierownik Działu Fotografii Krakowskiej Muzeum Krakowa, <http://orcid.org/0000-0001-7421-7358>

Information about the author: historian, Curator at the Museum of Kraków, Head of the Krakow Photography Department of the Museum of Kraków, <http://orcid.org/0000-0001-7421-7358>

7 kwietnia 2019 roku zmarł dr Ryszard Antoni Wójcik, artysta malarz i fotografik, konserwator dzieł sztuki, wieloletni współpracownik Muzeum Krakowa i nasz serdeczny przyjaciel znany jako Antoni lub po prostu Antek.

Urodził się 5 maja 1957 roku w Jasle. Z Krakowem związał się w czasie studiów, które odbył na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w latach 1981–1987. W Muzeum Krakowa pojawił się po raz pierwszy w 1986 roku, jeszcze jako student zbierający materiały do swojej pracy magisterskiej dotyczącej odpowiedniego korzystania z negatywów na podłożu szklanym, znajdujących się w muzealnej kolekcji. Został stażystą w Dziale Dokumentacji Fotograficznej, bo właśnie ten dział opiekował się m.in. zbiorami negatywów, w tym unikatową kolekcją z zakładu fotograficznego rodziny Kriegerów z lat 1865–1926 oraz zestawem pochodzącym z Pracowni Fotograficznej Muzeum Przemysłu Artystycznego. Wiele godzin spędził w magazynie negatywów, dokonując ich przeglądu, badając warunki przechowywania, a także określając przyczyny zniszczeń i identyfikując je. W czerwcu 1987 roku obronił pracę dyplomową z zakresu konserwacji archiwalnych materiałów fotograficznych „Określenie optymalnych warunków przechowywania negatywów fotograficznych ze zbioru Muzeum Historycznego Miasta Krakowa oraz konserwacja negatywów żelatynowych na podłożu szklanym”, napisaną pod kierunkiem prof. Marii Niedzielskiej. Po uzyskaniu tytułu magistra jeszcze przez rok związany był z Muzeum, pracując jako asystent konserwatora fotografii. Jednak brak w ówczesnym czasie perspektyw na powstanie profesjonalnej muzealnej pracowni konserwacji materiałów fotograficznych skłonił go do podjęcia pracy na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, gdzie od roku 1988 był pracownikiem Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztu-

Dr Ryszard Antoni Wójcik, fot. Daria Pilch

ki. W 1995 roku został powołany na stanowisko kierownika Pracowni Historii Technologii i Technik Dzieł Sztuki, które zajmował do roku 2007, kiedy to przejął prowadzenie zajęć z przedmiotu fotografia dokumentacyjna. W 2005 roku założył pierwszą w Polsce Pracownię Konserwacji Archiwalnych Materiałów Fotograficznych, kształcącą studentów kierowanego przez niego Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki. W 2013 roku obronił pracę doktorską „Konserwacja archiwalnych czarno-białych materiałów negatywowych na podłożach z estrów celulozy”, której promotorem był prof. Józef Nykiel. Praca ta miała pionierski charakter, była wynikiem wielu lat własnych prób Antoniego przeprowadzanych na zróżnicowanym materiale. Zaowocowały one niezbędnym doświadczeniem pozwalającym mu trafnie weryfikować wyniki badań i opracować skuteczne metody konserwacji. Recenzujący pracę prof.

Edward Kosakowski podkreślał, że stanowi ona praktyczny poradnik dla konserwatorów fotografii oraz że uświadamia potencjalne zagrożenia, co jest szczególnie istotne w czasach, gdy zanikają tradycyjne techniki fotograficzne, a ich miejsce zajmuje rejestracja cyfrowa. Ocalenie tej istotnej części dziedzictwa kulturowego w okresie, kiedy cały dotychczasowy dorobek tradycyjnej fotografii przechodzi do archiwów, zależy właśnie od rozwoju metod jej konserwacji i ochrony. Prace badawcze i doświadczenia prowadzone przez Antoniego znalazły także swoje odbicie w artykułach i publikacjach drukowanych w czasopiśmie poświęconych konserwacji dzieł sztuki¹.

Ryszard Antoni Wójcik był nie tylko niestrudzonym dydaktykiem, lecz także artystą malarzem i fotografikiem, członkiem Związku Polskich Artystów Plastyków oraz Związku Polskich Artystów Fotografików, najpierw w Okręgu Krakowskim, a później Dolnośląskim. Uprawiał własną twórczość artystyczną w dziedzinie malarstwa w technice temperowej i olejnej oraz grafiki (drzeworyt, suche techniki włókno-drukowe). W fotografii był miłośnikiem tradycyjnych technik fotograficznych, takich jak papier solny, technika białkowa, cyjanotypia, kalotypia, guma dwuchromianowa, pigment i przetłok olejny. Aktywnie uczestniczył w działaniach artystycznych i wielokrotnie wystawiał swoje prace m.in. w Krakowie, Wrocławiu, Warszawie, Oświęcimiu, Sandomierzu oraz Nowym Jorku. Brał udział w Letnim Salonie Malarstwa Związku Polskich Artystów Plastyków (Kraków, 1989) i Jubileuszowym Salonie Malarstwa Związku Polskich Artystów Plastyków (Kraków, 1992), w światowym projekcie World Pinhole Day (fotografia otworkowa, galeria internetowa 2004–2007), ogólnopolskiej wystawie Związku Polskich Artystów Fotografików (Warszawa, 2005), w wystawach w ramach Ogólnopolskiego Festiwalu Fotografii Otworkowej (2005, 2007, 2009, 2011, 2015, 2017) oraz w sandomierskich międzyuczelnianych plenerach artystów konserwatorów dzieł sztuki (2014–2017).

W 2015 roku Antek zaprezentował w ZPAF Gallery w Krakowie unikatową ekspozycję abstrakcyjnych obrazów fotograficznych sporządzonych bez użycia kamery. Wystawa *Ag plus. Hommage a Gabriel Lippmann* dedykowana była francuskiemu fizykowi Gabrielowi Lippmannowi (1845–1921), laureatowi nagrody Nobla w roku 1908, którego

prace dały podwaliny do rozwoju techniki holografii. Antoniego już w latach siedemdziesiątych XX wieku zainspirowała opracowana przez niego receptura czarno-białej emulsji fotograficznej, dającej obraz o bardzo wysokiej zdolności rozdzielczej, a w latach osiemdziesiątych metoda otrzymywania barwnych obrazów. Niektóre z prezentowanych na wystawie prac powstawały przez wiele lat. Do ich stworzenia artysta wykorzystał fabryczne płyty holograficzne i spektralne, które spreparował, sporządził także samodzielnie emulsje według przepisów Lippmanna. Szeroki zakres chromatyczny prac osiągnął przez zastosowanie emulsji srebrowych innego rodzaju. Antoni z premiedytacją nie utrwalił ani nie zabezpieczył swoich prac przed działaniem czasu, licząc na to, że zainicjowane podczas tworzenia tych obrazów procesy fotochemiczne będą przebiegały dalej, a same obrazy będą „dojrzywały”. Niestety nie było mu dane (o czym marzył) być świadkiem ich „starości”.

Ryszard Antoni Wójcik współpracował także z archiwami i muzeami w zakresie ochrony i konserwacji dzieł sztuki oraz historycznych materiałów fotograficznych. Jako młody konserwator w latach 1988–1989 prowadził prace inwentaryzacyjno-dokumentacyjne i badawcze w zabytkowym zespole pałacowym w Nischwitz koło Lipska. Zajmował się tam także konserwacją i rekonstrukcją dekoracji malarskiej Stefano Torellego i sztukatorsko-architektonicznej Johanna Christopha Knöfela z XVIII wieku. Z zespołem prof. Władysława Zalewskiego kilkakrotnie konserwował malowidła ściennie we Włoszech², a w 1996 roku malowidła ściennie w kościele Pijarów w Krakowie. Wspólnie z prof. Grażyną Korpala prowadził konserwację pięciu transferów z malowidłami pompejańskimi w Muzeum Narodowym w Krakowie (Muzeum Książąt Czartoryskich, 1991–1992). Pracował także w zespole prof. Józefa Nykiela, który w Krakowie konserwował malowidła ściennie w bazylice Mariackiej (1997–1999) i w opactwie tynieckim (2000–2001) oraz XVIII-wieczną chorągiew kanonizacyjną św. Jana z Kęt (2001).

W latach 1993–1996 zajmował się konserwacją i ochroną negatywów więźniarskich z KL Auschwitz-Birkenau (Państwowe Muzeum w Oświęcimiu). Wziął także udział w seminarium *Research Techniques in Photographic Conservation* w Kopenhadze, na którym zaprezentował raport z prac konserwatorskich w Oświęcimiu na spotkaniu Gru-

¹ Wójcik Ryszard Antoni: *Negatyw na podłożu szklanym*. „Biuletyn Informacyjny Konserwatorów Dzieł Sztuki” 1994, Vol. 5, nr 1–4, s. 17–20; i dem: *Konserwacja i ochrona negatywów z Państwowego Muzeum w Oświęcimiu*. W: *Krakowska szkoła konserwacji w programie TEMPUS*. Studia i Materiały Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, t. 6. Kraków 1996, s. 105–108; i dem: *Camera obscura. Rzeczywistość i mity*. „Zeszyty Naukowo-Artystyczne Wydziału Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie” 2005, z. 6, s. 229–243; Rutkowski Jan, Wójcik Ryszard Antoni: *Zastosowanie niektórych aparatów cyfrowych do badań malowideł w podczerwieni*. „Biuletyn Informacyjny Konserwatorów Dzieł Sztuki” 2005, Vol. 16, nr 2–4, s. 45–50; Kwiatkowska Magdalena, Kaszowska Zofia, Wójcik

Ryszard Antoni: *Rozważania na temat technologii i techniki oraz stanu zachowania negatywów fotograficznych rodziny Brandysów*. W: *Czarno-biały obraz świata. Problemy ochrony i konserwacji dawnych fotografii*. Red. Elżbieta Jabłońska, Tomasz Kozielec. Toruń 2018, s. 203–224; Sitnik Joanna, Wójcik Ryszard Antoni, Kaszowska Zofia: *Zabieg prostowania negatywów małoobrazkowych na podłożach z estrów celulozy oraz cyfryzacja na potrzeby dokumentacji konserwatorskiej*. W: *Czarno-biały obraz świata...*, s. 297–316.

² W 1993 r. w Brescii malowidła z XVI i XIX w., w 1994 r. w Sabbionecie malowidła z XVII w., w 1995 r. w Gottolengo malowidła z XV i XVII w., w 1997 r. w Rodengo malowidła z XVII w.

py Roboczej ICOM – „The Conservation and Preservation of Negatives from the State Museum in Oświęcim” (1995). Wielokrotnie współpracował z Zamkiem Królewskim na Wawelu, przeprowadzając konserwację klisz szklanych (1989), najstarszych odbitek fotograficznych (2004), odbitek fotograficznych Jana Bułhaka (2006) oraz negatywów (1997, 2002–2003). Konserwacją negatywów zajmował się także w Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce w latach 1996–2000. Rok później przeprowadził inwentaryzację stanu zachowania blisko 200 autochromów Tadeusza Rzący z lat 1910–1920 ze zbiorów Muzeum Fotografii w Krakowie. Wykonał również identyfikację i interpretację zniszczeń oraz wskazał warunki i sposób przechowywania tego zbioru. W latach 2013–2015 wziął udział w projekcie *Opracowanie i udostępnienie kolekcji najcenniejszych fotografii ze zbiorów Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*.

Pomimo tych rozlicznych zadań nigdy nie zapominał o Muzeum Krakowa. Zawsze mogliśmy liczyć na Antoniego, który wielokrotnie służył nam radą i pomocą, udzielał konsultacji, pomagał w wycenie obiektów i sprawdzał ich stan zachowania. W 2014 roku przeprowadził szkolenie dla zainteresowanych tematem pracowników Muzeum dotyczące archiwalnych materiałów fotograficznych w zbiorach muzealnych, metod ich identyfikacji i warunków przechowywania oraz zorganizował warsztaty z pokazami rekonstrukcji pierwszych procesów pozytywowych. Współpracował także przy wydawnictwie multimedialnym *Kraków na starej fotografii 1846–1918* (2002), wykonując fotografie, pisząc teksty dotyczące historii fotografii oraz przygotowując słowniczek technik fotograficznych. Do jego pierwszych ważniejszych prac konserwatorskich w Muzeum Krakowa należała konserwacja negatywów małoobrazkowych na podłożu nitrocelulozowym z lat 1936–1939 autorstwa Stanisława Janikowskiego (1995). W 2011 roku podjął się konserwacji dagerotypu z roku 1845 z przedstawieniem postaci malarza Aleksandra Płonczyńskiego. Zajął się także konserwacją kilkunastu wczesnych negatywów srebrno-żelatynowych na podłożu szklanym z zakładu Walerego Rzewuskiego (2011 i 2014), które przed ich nabyciem przez Muzeum były przez wiele lat przechowywane w piwnicy, w niewłaściwych i niekontrolowanych warunkach. Odspojona żelatynowo-srebrna warstwa obrazowa po wyciągnięciu negatywu z papierowego opakowania wykazywała dużą wrażliwość na niewielkie nawet zmiany klimatyczne, unosiła się i skręcała. W tym wypadku przeprowadzona została relaksacja wilgotnościowa oraz żmudne prostowanie i naciąganie zrolowanej, pozaginanej i rozdartej żelatyny, odspojonej od podłoża szklanego, a następnie zabezpieczenie klisz specjalnymi szybami okładowymi. Kolejną pracą była podjęta w latach 2012–2015 konserwacja negatywów małoobrazkowych na podłożu nitrocelulozowym z lat 1933–1943 autorstwa fotografa amatora Mariana Plebańczyka³. Negatywy te zostały przez autora zdjęć ciasno zrolowane i umieszczone w kasie z przegródkami. Dostępność do tego cennego materiału była możliwa dopiero po wykonaniu kompleksowych zabiegów konserwatorskich. Antoni przeprowadził relaksację wilgotnościową zwiniętych filmów małoobrazkowych, rozprężanie, plastyfikację podłoża estro-

Dr Ryszard Antoni Wójcik przy pracy w ramach prowadzonej konserwacji negatywów na podłożu szklanym wykonanych techniką mokrego kolodionu, fot. Daria Pilch, 2018

wego oraz stabilizację materiału. Dopiero po tych zabiegach można było bezpiecznie rozwinąć negatywy bez obawy, że warstwa obrazowa ulegnie spękaniu.

W roku 2015 został przeprowadzony przegląd konserwatorski kolekcji negatywów z zakładu Ignacego Kriegera. Z wielkim niepokojem zauważono rozmaite uszkodzenia części klisz wykonanych techniką mokrego kolodionu. Szczególnie groźne były niepokojące zmiany na i w warstwie obrazu, świadczące o rozpoczęciu procesów dekompozycji chemicznej nitrocelulozy, które w niedługim czasie mogłyby doprowadzić do zaniku obrazu. W roku 2017 rozpoczęto dwuletni projekt konserwacji najstarszej części kolekcji. Przystąpienie do pionierskiego projektu było możliwe dzięki dofinansowaniu ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Przyznane fundusze pozwoliły na pozyskanie dodatkowych fachowców, co umożliwiło bezzwłoczne przeprowadzenie konserwacji zbioru liczącego ponad 3600 obiektów. Prace konserwatorskie obejmowały działania prewencyjne przy możliwie najmniejszej ingerencji w warstwę obrazu⁴. Zespół konserwatorsko-badawczy działał pod kierunkiem konsultanta merytorycznego dr. Ryszarda Antoniego Wójcika, który w ten sposób powrócił po latach do spuścizny Kriegerów. To on nadzorował całą konserwację i opracowanie sposobu przechowywania klisz, opracował wytyczne do przygotowania dokumentacji fotograficznej, a nawet czuwał nad używaniem prawidłowej nomenklatury. Przygotował także wszystkie próbki do konsolidacji i podklejania retuszy, a następnie przeprowadzał ich analizę i określał metody konsolidacji spudrowanych warstw retuszy.

Antoni zapoczątkował też jeszcze inny rodzaj współpracy z naszym Muzeum. Kształcąc z pełnym zaangażowaniem

³ Kwiatek Anna: *Krakowianin o wielu pasjach. Fotografie amatorskie Mariana Plebańczyka w zbiorach Muzeum Krakowa*, w niniejszym tomie.

⁴ Gaczol Ewa, Pilch Daria: *Konserwacja negatywów kolodionowych na podłożu szklanym*. „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2018, nr 55, s. 141–152.

Antoni (pierwszy z lewej) na wspólnej fotografii z pracownikami Muzeum Krakowa w czasie jednego z wydarzeń w trakcie *Urodzin Ignacego Kriegera*, fot. Marcin Gulis, 2017

kolejne roczniki studentów, pragnął zapewnić im jak najlepszy start w życie zawodowe. Chciał, aby poznali instytucje, z którymi mogliby później współpracować. W ten sposób w Muzeum Krakowa pojawili się studenci, którzy, tak jak on przed laty, zbierali i zbierają materiały do swoich prac magisterskich opracowanych na podstawie muzealnej kolekcji fotografii.

Jednak do Muzeum Antek wpadał nie tylko służbowo. Ten jakże serdeczny i przyjacielski człowiek przychodził dowiedzieć się, co u nas nowego, jakie mamy plany zarówno zawodowe, jak i prywatne, czy nie mamy kłopotów i nie potrzebujemy pomocnej dłoni. Tym wizytom często towarzyszył jakiś smakołyk, wypatrzone gdzieś nowy wypiek – sam był wielkim łasuchem. Antoni wspierał nas także podczas imprez zorganizowanych w 2017 roku z okazji dwusetnych urodzin Ignacego Kriegera. Cieszył się, że udało się nadać jednej z ulic w Krakowie imię tego zasłużonego dla miasta fotografa, a także umieścić tablicę pamiątkową na ścianie kamienicy, w której mieściło się jego atelier. Choć w ostatnich latach wyniszczała go choroba, choć wiedział, że powinien zwolnić, zrezygnować z części obowiązków, to jednak z pasją pracował i tworzył nadal. Do obecnego zeszytu „Krzysztoforów” miał napisać dwa teksty. Pierwszy dotyczyć miał przeprowadzonej przez niego konserwacji negatywów Mariana Plebańczyka. Drugi – *Digitalizować czy cyfrować? O poprawności słownictwa technologicznego w pracach nad zbiorami archiwalnych materiałów fotograficznych* – miał odnosić się do sprawy, która żywo go interesowała i czę-

sto mocno denerwowała. Tropił nieprawidłowości w używanym nazewnictwie, tępił m.in. „szklane negatywy” czy błędne używanie pojęcia emulsja. Niestety nie zdążył ich napisać! Tak samo nie zdążył już doprowadzić do końca dalszych prac związanych z konserwacją kolodionowych klisz z zakładu Kriegerów. Zajmował się jeszcze identyfikacją kolodionów reprodukcyjnych, a także procesu wzmacniania, odbielania i tonowania oraz prowadził badania mające na celu opracowanie metody podklejania odspojonej warstwy obrazowej kolodionu. Te prace będą zapewne kontynuowane przez jego uczniów.

Pogrzeb Ryszarda Antoniego Wójcika odbył się 15 kwietnia 2019 roku o godzinie 13 na cmentarzu Rakowickim w Krakowie. W ostatniej drodze towarzyszyli mu bliscy, przyjaciele, współpracownicy i studenci.

Brakuje nam Ciebie Antoni, Twojego wielkiego serca i ciepłego uśmiechu, Twojej pasji i wiedzy. Żegnaj Przyjacielu.

Bibliografia

- Gaczoł Ewa, Pilch Daria: *Konserwacja negatywów kolodionowych na podłożu szklanym*. Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation” 2018, nr 55, s. 141–152
- Kwiatkowska Magdalena, Kaszowska Zofia, Wójcik Ryszard Antoni: Rozważania na temat technologii i techniki oraz stanu zachowania negatywów fotograficznych ro-

- dziny Brandysów. W: *Czarno-biały obraz świata. Problemy ochrony i konserwacji dawnych fotografii*. Red. Elżbieta Jabłońska, Tomasz Koziół. Toruń 2018, s. 203–224
- Rutkowski Jan, Wójcik Ryszard Antoni: *Zastosowanie niektórych aparatów cyfrowych do badań malowideł w podczerwieni*. „Biuletyn Informacyjny Konserwatorów Dzieł Sztuki” 2005, Vol. 16, nr 2–4, s. 45–50
- Sitnik Joanna, Wójcik Ryszard Antoni, Kaszowska Zofia: Zabieg prostowania negatywów małoobrazkowych na podłożach z estrów celulozy oraz cyfryzacja na potrzeby dokumentacji konserwatorskiej. W: *Czarno-biały obraz świata. Problemy ochrony i konserwacji dawnych fotografii*. Red. Elżbieta Jabłońska, Tomasz Koziół. Toruń 2018, s. 297–316
- Wójcik Ryszard Antoni: *Negatyw na podłożu szklanym*. „Biuletyn Informacyjny Konserwatorów Dzieł Sztuki” 1994, Vol. 5, nr 1–4, s. 17–20
- Wójcik Ryszard Antoni: Konserwacja i ochrona negatywów z Państwowego Muzeum w Oświęcimiu. W: *Krakowska szkoła konserwacji w programie TEMPUS*. Studia i Materiały Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, t. 6. Kraków 1996, s. 105–108
- Wójcik Ryszard Antoni: *Camera obscura. Rzeczywistość i mity*. „Zeszyty Naukowo-Artystyczne Wydziału Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie” 2005, z. 6, s. 229–243